

Mərziyə Davudova - Tarix Muzeyindəki bəzi sənədlər...

Qədim və zəngin Azərbaycan tarixini və mədəniyyətini təbliğ və tədqiq edən Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi bu tarixi missiyanı bu gün də uğurla həyata keçirir. Muzeyin Hədiyyələr və Xatirə Əşyalar fondunda zəngin kolleksiyalardan biri, heç sözsüz ki, xalq artisti Mərziyə Davudovaya aid materiallar ilk dəfə olaraq araşdırılır.

Azərbaycan teatrının ilk peşəkar aktrisaslarından olan, faciə, qəhrəman və dramatik səpkili rollarda böyük şöhrətə yiyələnmiş, yaradıcılığı bu gün məktəb kimi davam etdirilən Mərziyə Yusif qızı Davudova (əslində Dautova)

1901-ci ildə Həştərxanın Sarevo çayının yaxınlığında yerləşən eyniadlı kənddə doğulmuşdu. Milliyətəcə tatarlardır. Anası Qaşqa-Camal elmə, sənətə, ədəbiyyata meyilli idi. Kiçik Mərziyə 1908-ci ildə kəndlərindəki dördillik "Darültəhsil" tatar məktəbində oxuyub. Qızların oxuduğu məktəb dövlətçilərin inanesi hesabınaydı. Məktəbi bitirən Mərziyə Hacıtərxanda "Qaliyə" məktəbinə daxil olmuşdu.

İlk dəfə teatr tamaşasına - Aleksandr Dümanın "Kameliyalı qadın" əsərinə on dörd yaşında baxmışdı. İyirminci əsrin əvvəllərində Azərbaycan dramaturqları Nəcəf bəy Vəzirovun, Nəriman Nərimanovun əsərləri tatar dilinə tərcümə edilib, Hüseyn Ərəblinski, Mirzəğa Əliyev kimi teatr xadimləri orada yerli həvəskarların iştirakı ilə qastrol tamaşaları göstərirlər. Tatar teatrının inkişafında Azərbaycan səhnə sənəti və sənətkarları mühüm rol oynayıblar.

Ərini erkən itirən Qaşqa-Camal xanım 1915-ci ildə təzə ailə qurub. Evdə tək qalan Mərziyə get-gedə teatra böyük maraq göstərib. "Qaliyə"ni bitirib "İqbal" rus-tatar məktəbinə daxil olur və burda həvəskarların hazırladığı tamaşalarda oynayıb. "Birinci teatr" tamaşasındakı Əfifə rolu onu sənətsevərlərə tanıdır.

...XX əsrin 20-ci illərinə kimi Azərbaycan səhnəsi aktrisa tapa bilmirdi. Uzun illər qadın rollarını min cür maneə və təhqiqə məruz qalan, sənət yağılı kişi aktyorlar ifa ediblər. Sonra bir müddət özgə millətin aktrissaları zəif çiynlərini bu ağır yükün altına verdilər. Beləliklə də Azərbaycan qadınlarının səhnəyə doğru gələn yolu qorxudan, qandan, ölümdən, maneədən qurtulmağa başladı. Təsədüfi deyil ki, o illər səhnəyə gələn qadınlar haqqında Mehdi Məmmədov belə yazırdı: "Azərbaycan aktrissasının səhnəyə gəlişi, sənət meydanında qələbələr çalması qəhrəmanlıq dastanıdır". Bu dastanın ilk səhifələrini Əzizə xanım və onun qızı Sona Hacıyeva yazdı. Bu aktrissaların sırasında Mərziyə xanım Davudovanın da öz yeri vardı. O, Azərbaycan səhnəsinin ən qüdrətli aktrissası sayılırdı.

vəfalı ömür-gün dostuna çevrildi.

Səhnəyə böyük həvəslə yeniyetmə Mərziyəni ilk dəfə görüb istedadını kəşf edən Hüseyn Ərəblinski olub. 1918-ci ildə Hüseyn Ərəblinski növbəti dəfə Hacıtərxana qastrola gəlib. Burada "Demirçi Gəvə", "Qaçaqlar", "Qumarbazın həyatı" tamaşalarını göstərib. Özü baş rolda oynayan sənətkar vaxt tapıb dram həvəskarlarının tamaşalarına da baxıb. Mərziyə Davudovanın oyunu çox xoşuna gəlib və ona tövsiyə edib ki, gəlsin Bakıya. 1919-cu ildə anasını da itirən Mərziyə Davudova Bakıya gəlib. Həmin dövrdə artıq Hüseyn Ərəblinski heyatda yox idi. Mərziyə xanım Birləşmiş Dövlət Teatrosu nəzdində Türk Dram Teatrosu kollektivinə aktrisa kimi qəbul edilir. Həmin kollektiv bugünkü Akademik Milli Dram Teatrıdır. Aktrisa arada çox qısa müddət Tiflis Azərbaycan Dram Teatrında və Bakı Türk İşçi Teatrında işləsə də, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrından heç zaman ayrılmayıb, ömrünün sonunadək bu teatrın aparıcı sənətkilərindən olub.

Onun ən böyük arzusu Hüseyn Ərəblinski ilə tərəf müqabili olmaq idi, amma bu istək həyata keçmədi. Çünki bir il öncə nadanlar qüdrətli aktyorun həyatına son qoymuşdular. Xoşbəxtlikdən ikinci bir səhnə aktyorları səhnədə üz-üzə dayanan Mərziyə xanım sonralar həmin sənətkarın - Abbas Mirzə Şərifzadənin yalnız teatrda tərəf müqabili deyil, heyatda da sevgili həmdəminə,

* * *

Ötən əsrin 20-ci illərindən sonra Azərbaycan səhnəsində Fatma Muxtarova, Şövkət Məmmədova, Həqiqət Rzayeva, Süreyya Qacar, Münəvvər Kələntərli kimi müqəddir aktrissalar çıxış edirdilər. Onların sırasına həvəslə qoşulan Mərziyə xanım Üzeyir Hacıbəylinin "Arşın mal alan" musiqili komediyasında əvvəlcə Gülcəhrə, sonra isə Cahan xala rollarında çıxış edib. Bununla da özünün aktrisa kimi nəyə qadir olduğunu məhərrələ təsdiqləyib. Hüseyn Cavidin "İblis" əsərinin tamaşasında Abbas Mirzə Şərifzadə ilə tərəf müqabili olmaq onun səhnə yaradıcılığında yeni səhifələr açdı. Çox keçmir ki, Mərziyə Davudova mürəkkəb, ziddiyətli, bir-birinə bənzəyən və bənzəməyən müxtəlif qadın obrazlarının, xüsusilə də qüdrətli xarakterlərin yaradıcısı kimi

parlayıb. Azərbaycan teatrının aktrisaslarla bağlı yeni səhifəsinin yazılma şərafəti məhz Mərziyə xanımın qismətinə düşdü. Böyük dramaturqumuz Cəfər Cabbarlının "Sevil" pyesi yalnız səhnədə deyil, həyatda da böyük əks-sədaya, təlatümə səbəb olmuşdu. Mərziyə xanımın böyük ustalıqla can verdiyi Sevil obrazı o qədər parlaq, təsirli, təbii almışdı ki, tamaşa salonundakı qadınlar öz çadralarını elə ordaca atmışdılar. Mərziyə xanım əslində qaranlıq səmdə qəfildən çaxan şimşək kimi parlarmışdı. Onun səhnədə göstərdiyi təbii oyunu və sənət yangısı haqqında Cəfər Cabbarlı yazırdı: "Mərziyə yetkin bir sənətkardır, ustadır. Aktrisa səhnədəki əhval-ruhiyyəsi ilə bütün tamaşa salonuna təsir edən heyvətəməz bir istedad malikidir".

O, istər böyük, istərsə də kiçik olsun, ifa etdiyi hər bir rola dərin məsuliyyətlə yanaşırdı. Aktrisa C.Cabbarlının "Aydın" pyesində Gültəkin, "Oçtay Eloğlu" əsərində Solmaz, S.Vurğunun "Vaqif" dramında Xuraman, dünya dramaturgiyasından "Otello" da Dezdemona, "Düşmənlər" əsərində Lyubov, "Maqbet" faciəsində Ledi Maqbet və başqa obrazları yaratdı. Həmçinin, 1928-ci ildən başlayaraq müxtəlif filmlərə dəvət aldı.

Xalq artisti Ağakəşi Kazımov yazır: "Mərziyə xanıma əfsanəvi aktrisa" deyirdim. Əfsanəviliyi onda idi ki, o, Ledi Maqbeti necə oynamışdı, onun necə böyük rolları olmuşdu. C.Cabbarlının "Solğun çiçəklər"ində oynadığı Gülnisə obrazı isə hələ də gözüm önündədir. Mən elə gözəl və məkrli qadın obrazını az-az görmüşəm".

Mərziyə Davudovanın teatra gəlişi ilə çox şey dəyişdi. Onun obraza girmək məharəti o qədər güclü idi ki, heç bir mübaliğə olmadan bu qüdrətinə görə aktrisa Hüseyn Ərəblinski, Abbas Mirzə kimi nəhaşərlərlə bir sırada fəxrətlə dayanırdı. Mərziyə xanım Cəfər Cabbarlı, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Mehdi Hüseyn, Ənvər Məmmədخانlı kimi Azərbaycan dramaturqlarının əsərləri ilə yanaşı, rus və Qərbi Avropa ədiblərinin də tamaşalarında bir-birindən fərqli və mürokkəb qadın obrazları yaratmışdır.

Bəllidir ki, 1937-ci ilin repressiyası sənət adamlarının taleyindən izsiz keçmədi. Müşfiqi, Cavid, Ülvi Rəcəbi, Əhməd Cavadı aparaların növbəti hədəfi Azərbaycan səhnəsinin azman aktyoru Abbas Mirzə Şərifzadə oldu. Görkəmli teatr ustasının hansı şəkildə qətlə yetirildiyi uzun müddət qaranlıq qaldı. Bu ailənin çəkdiyi zillətin təsvirini vermək indi çox çətindir. Yalnız 1955-ci ildə məlum oldu ki, Abbas Mirzə Şərifzadə 1938-ci ildə güllələnib. Səhnədə faciə qəhrəmanlarının mahir ifaçısı Abbas Mirzə Şərifzadə heç vaxt ağına gətirməzdi ki, yaratdığı obrazların taleyi onu da gözəyə bilərmiş. O, həyatda da faciə qəhrəmanına çevrildi. Taleyinə, həyatına vurulan zərbələrin ağrı-acısını

çəkənlərdən birincisi həyat yoldaşı, səhnəmizin qüdrətli nümayəndəsi, xalq artisti Mərziyə xanım Davudova oldu.

Mərziyə xanım Davudovaya xalq artisti fəxri adını 1936-cı ildə vermişdilər. Buna baxmayaraq, 1937-ci ildə Ülvi Rəcəbi, Abbas Mirzəni "xalq düşməni" elan edənlər aktrisanı da çək-çevirə salmaqla qəlbini didib-pərçalayırdılar. O illərin xofunu Mərziyə xanım ömrünün sonuna kimi qəlbində yaşatdı. O ağır repressiyalar aktrisanı çox incitsə də, dərdlərini gizlətməyi, səhnədə həmişəki qüdrətini, həyatda isə qürurunu, məğrurluğunu saxlamağı bacardı.

Xalq artisti Hökümə Qurbanova öz xatirələrində yazırdı ki, bu da taleyin qismətidir. Mərziyə xanımın ilk dəfə yaratdığı obrazları sonralar mən oynadım. Həmişə həyəcan keçirirdim ki, o bu məsələyə necə baxacaq. Böyük ürək və istedad sahibiydi. Həmişə tamaşadan sonra mənə ilk təbrik edib, oyunumu bəyəndiyini söyləyən Mərziyə xanım olardı.

Geniş yaradıcılıq diapazonuna malik olan Mərziyə Davudova Azərbaycan kinosunun inkişafında görə müəyyən xidmətlər göstərmişdir. "Hacı Qara", "Bir ailə", "Bakımın işıqları", "Bir məhəlləli iki oğlan", "Koroğlu" və digər filmlərə çəkilib. 1956-cı ildən ömrünün sonuna kimi Azərbaycan Teatr Cəmiyyətinə rəhbərlik edən Mərziyə xanım Davudova əslində qaranlıq bir mühitdə parlayan ulduz idi.

Qüdrətli sənətkar qırx iki il milli səhnəmizə ləyaqətlə xidmət göstərmiş, milli teatr tariximizə ölməz obrazlar silsiləsi bəxş edib. Yaradıcılıq uğurları yüksək qiymətləndirilərək Mərziyə Davudovaya 1932-ci ildə əməkdar artist, 1936-cı ildə xalq artisti, 1948-ci ildə "Şərhin səsi" pyesində yaratdığı obraza görə Stalin mükafatı verilib. 1949-cu ildə isə SSRİ xalq artisti fəxri adıyla təltif olunub, orden və medallara layiq görülmüş.

* * *

Ağır xəstəliyə tutulduğuna görə Mərziyə Davudovanın yubileyi yeddi ay tez, 20 may 1961-ci ildə keçirildi. Altmış yaş tamam olandan iyirmi yeddi gün sonra aktrisa dünyasını dəyişdi. Bakıda Fəxri xiyabanda dəfn olunub. Mingəçevir Dövlət Dram Teatrı aktrisanın adını daşıyır.

Mərziyə Davudova daxili ehtirası, güclü səhnə temperamenti, monumental janrın tələblərinə cavab verən ifadə vasitələri, romantik tənəyyəyilliyi ilə faciə aktrisası idi. Psixoloji drammatizmə, obrazın ikinci planını tamaşaçıya təqdim etmək hünərinə, dramatik personajların ifasında oyun-üslub keyfiyyətlərinə görə realist aktyor məktəbinə mənsub idi. O, romantik sevgi rollarında oyunu öz poetikliyi, həzin lirizmi, poetik tərəvəti, zərifiyi, məlahəti və cazibəsi ilə könül oxşayırdı. Təbiətə xeyirxah olması səhnə yoldaşlarına

münasibətdə, xüsusən gənc aktyorlarla işində nəzərə çarpırdı.

Mərziyə xanım heç vaxt öndə “görünmək” xatirinə mizanı pozmaz, lazım gələndə səhnənin lap dərinliyində psixoloji realizmlə vəziyyəti oynayırdı. Ömrünün son illərində realist janrda hazırlanmış tamaşalarda, məsələn “Gözəllik və sevgi adası”nda (“Afrodita adası”) Lambrini rolunda pauzalardan istifadədə zəngin ifadə çalarlarını məhərdətlə göstərirdi. Təzadlı janr əlvanlığını xoşlayırdı. Yaradıcılığı həm romantik, həm də realist aktyor məktəbinin estetik tələblərinə cavab verirdi.

Mərziyə xanım Azərbaycan aktrisaları içərisində yersiz pafosun, bağırıtı ilə danışmağın, bir sözlə, kirəcləşmiş ifa stereotiplərinin əleyhinə cəsarətlə çıxırdı. Mərziyə xanım ifa etdiyi rolun xarakterindən asılı olmayaraq, səhnə ilə tamaşaçı salonu arasında emosional ünsiyyət yaratmağı yüksək peşəkarlıqla bacarırdı.

Mərziyə xanım 1962-ci ildə 61 yaşında dünyasını dəyişəndə çox şeydən narahat getsə də, bir məsələdə ürəyi arxayın idi. Böyük məhəbbətin nişanəsi olan qızı Firəngiz Şərifova onların yolunu çox ləyaqətlə davam etdirəcəkdə.

Beləliklə, Muzey Azərbaycanın mədəniyyət tarixində böyük iz buraxmış, Azərbaycanın, SSRİ-nin Xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı Mərziyə Davudovanın kolleksiyalarını təbliğ etməklə onu və davamçılarını geniş oxucu kütləsinə tanıtmışdır...
